

УДК: 316.752:172.15+37.091.2

DOI:

Череповська Наталія Іванівна

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник,
завідувач лабораторії психології масових комунікацій та медіаосвіти,
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України,
м. Київ, Україна

ORCID ID 0000-0001-5772-0074

cherepovska@gmail.com

МЕДІАПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПАТРІОТИЗМУ МОЛОДІ В ІНФОРМАЦІЙНУ ДОБУ

(1,3 д.а.)

Актуальність дослідження. В умовах гібридної війни та інформаційної зокрема, зростає роль патріотизму як потенційного ресурсу збереження національної ідентичності українців. Інформаційна ідеологічна війна, яка спрямована на спотворення свідомості українців і здійснюється переважно в інформаційному просторі, вимагає від молоді не тільки розвиненої медіа-інформаційної грамотності, а й дієвого патріотизму у соціальних мережах – патріотизму «інформаційного».

Мета. Запропонувати поняття інформаційного патріотизму молоді, зазначити його специфіку та окреслити інноваційні напрями його розвитку за допомогою медіапсихологічних практик.

Методологічні засади. Поняття інформаційного патріотизму висвітлюється у межах теоретичних напрацювань національно-патріотичного виховання української молоді, теорії кіберсоціалізації та медіапсихології.

Результати дослідження. На підставі аналізу джерел виявлено наукову проблему, яка полягає у відсутності теоретичних знань про існуючий соціально-психологічний феномен інформаційного патріотизму, який є поширеним у соціальних мережах, відео хостінгах, інформаційних інтернет виданнях тощо. Запропоновано нове поняття «інформаційний патріотизм». У психологічному аспекті інформаційний патріотизм особистості становить нову форму прояву патріотизму інформаційної доби, яка через активізацію емоційно-почуттєвої, ментально-когнітивної, мотиваційно-дієвої складових, актуалізується виключно у площині кіберпростору – інтерактивного інформаційного середовища. Інформаційний патріотизм молоді на відміну від традиційного, має специфіку прояву структурно-функціональних складових. У медіапсихологічній площині інформаційний патріотизм спрямований на збереження і поширення українського контенту, захист від ворожої пропаганди та створення і просування українських цінностей в інформаційному середовищі. Розвиток інформаційного патріотизму молоді забезпечується інноваційними медіапсихологічними практиками.

Перспективи практичного застосування результатів дослідження. Інформаційний патріотизм потребує подальшого теоретичного, емпіричного дослідження. Проте, отримані результати масового опитування та їх попередній аналіз вже надають можливість окреслити стратегії і тактики інноваційного методичного інструментарію. Практичний інструментарій полягає у стимулюванні патріотичної активності учнівської молоді у соціальних мережах. У свою чергу, ця патріотична активність спрямована на захист, поширення українського контенту в інтерактивному середовищі, а також на створення нового, оригінального контенту. Розвиток інформаційного патріотизму дітей і молоді планується здійснювати через медіапсихологічні практики у медіаосвітньому форматі.

Ключові слова: традиційний патріотизм, інформаційний патріотизм, кіберсоціалізація, кіберпростір, медіапсихологічні практики, активність в інформаційному середовищі, медіаторність.

Nataliya I. Cherepovska

Ph.D. in Psychology,

Head of the Laboratory for Mass

Communications and Media Education Psychology,

Institute for Social and Political Psychology of the NAES of Ukraine,

Kyiv, Ukraine

ORCID ID 0000-0001-5772-0074

cherepovska@gmail.com

MEDIA-PSYCHOLOGICAL FEATURES OF YOUTH PATRIOTISM IN THE INFORMATION AGE

Relevance of the study. In the conditions of hybrid warfare and, in particular, informational warfare, the role of patriotism as a potential resource for the preservation of national identity of Ukrainians increases. Information

ideological war, aimed at distorting the consciousness of Ukrainians and which is carried out mainly in the information space, requires from young people not only developed media-information literacy, but also effective patriotism in social networks — “informational” patriotism.

Objective. To propose a notion of youth informational patriotism, to note its specificity and define innovative directions of its development with the help of media psychology practices.

Methodological framework. The concept of informational patriotism is illuminated within the framework of theoretical works of national patriotic education of Ukrainian youth, the theory of cyber socialization and media psychology.

Results of the research. On the basis of sources analysis was discovered the scientific problem, which is the lack of theoretical knowledge about the existing social and psychological phenomenon of informational patriotism, which is common in social networks, on video hosting services, informational Internet publications, etcetera. A new concept of “informational patriotism” is proposed. In the psychological aspect, personal information patriotism constitutes a new form of manifestation of patriotism of the information age, which, due to the activation of the emotional-sensual, mental-cognitive, motivational-action components, is actualized exclusively in the plane of cyberspace — interactive information environment. Informational patriotism of youth, unlike traditional patriotism, has a specific manifestation of structural and functional components. On the media-psychological plane, informational patriotism is aimed at the preservation and distribution of Ukrainian content, protection from hostile propaganda and the creation and promotion of Ukrainian values in the information environment. The development of informational patriotism of youth is ensured by innovative media psychological practices.

Prospects of practical application of the research results. Informational patriotism requires further theoretical and empirical research. However, the obtained results of the mass survey and their preliminary analysis provide an opportunity to highlight strategies and tactics of innovative methodological tools. The practical toolkit consists of stimulating patriotic activity of students in social networks. In turn, patriotic activity is aimed at the protection, distribution of Ukrainian content in the interactive environment, as well as the creation of new, original content. The development of informational patriotism of children and youth is planned to do through media-psychological practices in media-educational format.

Keywords: *traditional patriotism, informational patriotism, cyber socialization, cyberspace, media psychological practices, activity in the information environment, media creativity.*

Постановка проблеми

Інформаційна доба, як історичний період людства, виникла внаслідок інформаційної революції в галузі інформаційних технологій і заснована на мікроелектронних інформаційних і комунікаційних технологіях. Саме в інформаційну добу виникає постіндустріальне, інформаційне суспільство, в якому інформація і знання стають пріоритетними продуктами виробництва. На жаль, розвинені сучасні інформаційні технології, масове створення знань та інформації, можливість їх тотального поширення значно змінили не тільки спосіб життя суспільства, а також конфігурацію ведення воєн й інформаційних, ідеологічних у тому числі. Сучасна інформаційна війна становить два основні напрями, які мають різну мету та завдання. Перший напрям – це *кібервійна* як війна технологій, завданням якої є *техногенний вплив* на канали комунікації, електронні інформаційні системи через вірусні атаки та інші кібер втручання, а також *знищення* цих систем. Другий напрям – це так звана *інформаційно-психологічна війна*; її завданням є *психологічний ідеологічний вплив* на свідомість суспільства переважно через ЗМІ і соціальні мережі зокрема. Цей систематичний цільовий вплив здійснюється переважно на цивільне населення, армію іншої держави з метою руйнування національної ідентичності та забезпечення подальшого контролю і керування нею з боку агресора.

Україна далеко не перший рік перебуває а умовах гібридної, інформаційної агресії з боку РФ. Тому набуває актуальності патріотизм нації, як стрижень національної свідомості – розвиненої системи духовно-моральних якостей, спрямованих не тільки на любов до Батьківщини, її культури традицій, мови, історії, а й усвідомлення своєї відповідальності за збереження національних духовних цінностей і смислів, готовність захищати як територію України, так і здійснювати конкретні корисні справи для її блага.

Саме такий свідомий, дієвий патріотизм може стати на заваді руйнації незалежності нашої держави з боку агресора.

Зважаючи на те, що інформаційно-психологічні війни відбуваються переважно в інформаційному середовищі інтернет, це вимагає від суспільства і молоді зокрема, не тільки медіа-, інформаційної грамотності, а й дієвого патріотизму в інтерактивному кіберпросторі, а саме – патріотизму «інформаційного». Це становить соціальний запит.

«Інформаційний патріотизм» є відносно новим соціально-психологічним явищем, яке виникло за умов розвитку медіа і особливо інформаційних технологій та інформаційного суспільства у цілому. Тому, в умовах саме інформаційно-психологічної війни Росії проти України зростає роль інформаційного патріотизму усього українського суспільства, як запобіжного засобу ворожим ідеологічним викликам. Не зважаючи на очевидну поширеність проявів патріотичної активності користувачами інтернет у соціальних мережах, теоретичних або практичних напрацювань, які б висвітлювали цей феномен, презентували засоби його розвитку, поки що немає. Багато освітян, які займаються вихованням патріотизму молоді і навіть застосовують для цього медіа засоби, не завжди розуміють ресурсність саме соціальних мереж для підвищення ефективності **виховного** процесу, спрямованого на розвиток патріотизму молоді. Також, можна спостерігати чимало патріотично налаштованих людей, які не розглядають інтерактивне середовище в якості потенційного майданчика для здійснення захисту, збереження, поширення українських цінностей у кіберпросторі, для саморозвитку особистого патріотизму.

Огляд джерел, які певною мірою є дотичними до цієї проблематики, дозволив нам зробити попередній висновок: *феномен патріотичної активності, як прояв ціннісно-сміслової життєвої орієнтації особистості, що актуалізується саме в інформаційному середовищі*, не був відзначений з боку спеціалістів і відповідно не досліджувався. Тому, на нашу думку, це становить науковий запит.

Аналіз останніх публікацій та виокремлення невирішених частин загальної проблеми.

Не зважаючи на те, що вивчення соціально-психологічного феномену патріотичної активності молоді в інформаційному середовищі тільки розгортається (Череповська, 2020; 2020 а), існують напрацювання, які тією чи іншою мірою торкаються зазначеної проблематики. Нами виокремлено три основні напрями таких джерел, це: виховання традиційного патріотизму молоді; кіберсоціалізація молоді та її особливості; виховання патріотизму засобами медіа та інформаційних технологій. За першими двома зазначеними напрямками існує чимало праць, однак у даному контексті ми розглядаємо тільки ті, які певною мірою збігаються з нашими науковими інтересами.

Патріотичне виховання молоді передусім представлено класичними роботами українських ідеологів, педагогів ХХ століття. Так, відомий український педагог Г. Ващенко (1954), перебуваючи на еміграції, мав можливість не озиратися на радянську ідеологію і самостійно розробляти концептуальні засади українського патріотизму. Передусім, він виокремив дві форми патріотизму: *«стихийний» патріотизм*, як неусвідомлена любов до Батьківщини, рідного краю, земляків, рідних звичаїв і традицій, рідної мови, що заснована переважно на почуттях, звичках; а також *«свідомий»* – як чітке уявлення людиною своєї належності до певної нації, її відокремленості від інших, повне прийняття Батьківщини з її культурою, мовою, традиціями, знання історії України, визнання не тільки здобутків і перемог минулого, а й прийняття її історичних помилок, поразок. Ващенко зазначив, що онтологічно «стихийний-несвідомий» патріотизм є первинним і обов'язковим підґрунтям для розвитку «свідомого». До «свідомого» патріотизму автор відносив також активну діяльність для блага Батьківщини, не відокремлюючи її в окремий «дієвий». Його класифікація «патріотизмів», психологічні

особливості і методичний інструментарій розвитку патріотизму молоді, стали важливим орієнтиром у розробленні вітчизняних педагогічних, психологічних досліджень, моделей, структур патріотизму (О. Жаровська, 2015; В. Матяшук, 2014; Н.Череповська, 2017).

Не менш, актуальними до нині залишаються праці українського ідеолога Д. Донцова (1936), присвячені вихованню патріотизму молоді. За його визначенням «патріот» – це людина, яка любить свою Батьківщину, віддана своєму народові, ладна йти на жертви в ім'я своєї Вітчизни. Також, мислитель акцентує не тільки на значущості виховання «сильного» характеру патріота, а й закликає наставників молоді звертати увагу на те, *що саме «в даній історичній хвилині» є важливим для виховання патріота.* Тобто, автор наголошує, що патріотизм, як якість особистості, у кожному історичну добу має свої особливості.

Аналіз зазначених джерел сприяв наступному. Класифікація видів патріотизму Ващенко стала підставою для розробки нашої моделі традиційного патріотизму і виокремлення таких структурно-функціональних складових, як «емоційно-почуттєвої», «ментально-когнітивної», «мотиваційно-дієвої». Також, ми цілком погоджуємося з думкою Донцова про те, що кожен новий історичний час вимагає нових якостей від патріота і різних форм їх вияву. Це спонукало нас визначити наступне: інформаційна доба новітніх технологій вимагає нової, когнітивно-інструментальної якості патріота: розвинутої медіа-інформаційної грамотності загалом і здатності патріота до критичного мислення у тому числі (Череповська, 2017).

Також, потужним підґрунтям сучасного розвитку і виховання патріотизму молоді є розроблені державні документи, які вагомо представлені передусім, Указом президента України Про стратегію розвитку національно-патріотичного виховання української молоді (2015), Програмою українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді (2015), Концепцією національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2019), Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання до 2025 року (2021) та іншими важливими напрацюваннями. Зазначені документи забезпечують усебічний розвиток національного патріотизму молоді на державному рівні. Це, своєю чергою, орієнтує нас не тільки на теоретичні розробки, а й спонукає до створення інноваційного інструментарію розвитку патріотизму української молоді, що заплановано у межах індивідуального дослідження.

Патріотизм, як духовно-моральна якість особистості, що представлена системою цінностей і смислів, елементів її світогляду, зазвичай формується у процесі первинної, а потому – вторинної соціалізації. В умовах розвитку інформаційних технологій та інформаційного суспільства традиційну соціалізацію молоді доповнює кіберсоціалізація, яка охоплює навіть дітей молодшого віку, які мають доступ до інтернету через власні гаджети.

Кіберсоціалізація сучасної людини і молоді зокрема, як філософська, наукова, соціологічна проблематика, нині є достатньо поширеною і водночас затребуваною. У пострадянському науковому просторі В. Плешаков (2012). визначає кіберсоціалізацію як віртуальну комп'ютерну соціалізацію – соціалізацію особистості в кіберпросторі, що становить процес, в якому відбуваються *зміни структури самосвідомості особистості* під впливом і в результаті використання нею сучасних інформаційних та комп'ютерних технологій в контексті життєдіяльності.

С. Бондаренко (2004) визначає кіберсоціалізацію як інтеграцію користувача у соціокультурне середовище, що проходить за допомогою засвоєння технологій комунікації, інформаційної культури, соціальної навігації, інформаційної грамотності, а також соціальних норм, цінностей і рольових вимог. На його думку, у процесі кіберсоціалізації у людини виникає низка нових, фактично кіберонтологічних очікувань

та інтересів, мотивів і цілей, потреб і настановлень, а також, що є важливим для нашої роботи – *форм психологічної та соціальної активності*, безпосередньо пов'язаних з кіберпростором.

Своєю чергою, А. Чистяков (2006) вважає, що саме в кіберсоціальной реальності людина набуває вже «третинної» соціалізації, яку він позиціонує як *новий вид соціалізації*, що не зводиться до первинної чи вторинної, оскільки здійснюється у *віртуальному середовищі*, а її результати відображуються у реальному соціумі. Вчений вважає, що новий вид соціалізації може мати різну спрямованість і відповідно різний результат: забезпечувати розвиток як позитивної життєвої орієнтації (що була призвичаєна у процесі первинної та вторинної соціалізації у реальному соціумі), так і негативної. Також, на його думку, «третинна» соціалізація становить інтеріоризацію норм, цінностей, патернів поведінки, прийнятих у конкретному мережевому співтоваристві, членом якого став даний індивід, або є загальноприйнятими в соціальной спільності кіберпростору в цілому.

Вітчизняна наукова думка щодо кіберсоціалізації представлена філософською теорією І. Девтерова (2012), в якій він висвітлює проблеми соціалізації людини у кіберпросторі, аналізує роль та місце людини у віртуальному просторі, розглядає інтернет-середовище як соціальну реальність. Він наголошує на тому, що процес формування людини в кіберсоціумі, у порівнянні з традиційною соціалізацією, значно змінюється через специфіку існування віртуального середовища: це майже повна самостійність кіберсоціальной особистості у виборі шляхів розвитку та дотримання цього шляху. Вчений зауважує, що одночасно з процесами соціалізації в комп'ютерних мережах відбуваються і *процеси ре-соціалізації*, як *засвоєння нових цінностей, інструментально-когнітивних навичок, рольових дискурсів*, тощо. Для нас важливою є думка І. Девтерова про те, що кіберсоціалізація істотно впливає не тільки на засвоєння соціальных норм, а й на *формування ціннісних орієнтацій, світоглядних позицій*. Зі свого боку, ми поділяємо ідею щодо формування у людини системи поглядів, переконань (й патріотичних зокрема), не тільки у процесі традиційної соціалізації, а й в ході кіберсоціалізації.

Л. Найдьонова (2020) розглядає кіберсоціалізацію молоді переважно у контексті психологічних ризиків, які пов'язані насамперед з глобальним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій. Проте, не зважаючи на актуалізацію проблематики потенційних ризиків кіберсоціалізації, досліджуваних вченою, ми зосереджуємося на її іншій тезі щодо розуміння *кіберпростору, як нових можливостей і ресурсів*, які він надає процесу соціалізації.

Розвиток і виховання патріотизму молоді зазвичай забезпечується методичними практичними розробками. До інноваційних ідей виховання патріотизму ми відносимо такі, які певним чином пов'язані із сучасними медіа- та інформаційними технологіями.

Виховання патріотизму сучасними засобами представлено, на жаль, незначною кількістю напрацювань, які розглядають застосування медіаресурсів та новітніх технологій. Так, наприклад, пропонується розвивати патріотизм молоді за допомогою медіапсихологічних ресурсів і *методики медіаклубу* зокрема, а також за допомогою *телереклами* (Согорін, 2016; Череповська, 2017). Підвищити ефективність всіх засобів патріотичного виховання старшокласників та видів патріотичної діяльності, які здійснюються у рамках виховної системи, можна за допомогою виховного *потенціалу інформаційно-комунікативних технологій* (Л. Осаула, 2015). Національно-патріотичне виховання майбутніх вчителів музичного мистецтва пропонується здійснювати *засобами мережевих та хмарних технологій* (Васильєва, 2017). Соціальные медіа можна застосовувати як інструмент патріотичного виховання молоді, адже її представники здатні бути просьюмерами, які не тільки споживають, а й виробляють медіапродукт, не

являючись професійними журналістами (Козаченко (2012)). За допомогою соціальних мереж громадянами України, зокрема молоддю, та представниками української діаспори організувати *широкомасштабні міжнародно-інформаційні кампанії* з багатьох питань щодо збереження національної пам'яті, національної ідентичності, національної єдності. Створювати *віртуальні українські спільноти* усіх тих, хто ідентифікує себе українцем (Нечитайло, 2014). Також, у Програмі українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді (2015) вказується, що окрім традиційних форм і заходів роботи з патріотичного виховання, *результативними можуть стати інформаційно-комунікативні технології*. Серед цих форм і заходів можна зазначити дослідницькі, пошукові, творчі, ігрові, інформаційні та практично орієнтовані телекомунікаційні проекти.

З приводу зазначених та інших інноваційних засобів виховання патріотизму молоді варто зауважити, що всі вони спрямовані на розвиток саме традиційного патріотизму, як розширення його технічних, комунікативних та інших можливостей у сучасному кіберпросторі. Поза увагою спеціалістів залишаються не висвітленими і не розробленими такі аспекти як:

- 1) *феномен інформаційного патріотизму як патріотичної активності молоді*, яка актуалізується саме в інтерактивному інформаційному просторі;
- 2) *специфіка патріотичних дій* молоді спрямованих на збереження, захист і поширення українських цінностей в кіберпросторі і соціальних мережах зокрема;
- 3) *методики, спрямовані на розвиток практичних умінь патріотизму особистості* у кіберпросторі і соціальних мережах зокрема.

Мета статті: запропонувати поняття інформаційного патріотизму молоді, розглянути його медіапсихологічні особливості та окреслити інноваційні напрями розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останнім часом, під впливом новітніх технологій і соціальних медіа, традиційна соціалізація молоді доповнюється новою формою – кіберсоціалізацією. Кіберсоціалізація як формування особистості в умовах інформаційного суспільства здійснюється під впливом і в результаті використання нею сучасних інформаційних та комп'ютерних технологій в контексті її життєдіяльності. Нині діти вже у молодшому віці занурені у світ традиційних і новітніх інформаційних технологій й тому вже у ранній період свого життя можуть підпадати під стихійний вплив різноманітного медіаконтенту і патріотичного змісту зокрема. Відповідно, кіберсоціалізація, яка пронизує первинну і вторинну етапи соціалізації молоді, може як зміцнювати вже набутий патріотизм, так і створювати умови для стихійного формування у дітей і молоді традиційного патріотизму й інформаційного у тому числі.

Отже, що таке «інформаційний патріотизм»?

Відразу зауважимо, що термін «інформаційний патріотизм» не співвідноситься з такими поняттями, як «інформація», «інформаційні технології», «інформатизація» тощо. Тобто, він прямо не пов'язаний з поняттями, які охоплюють техногенний аспект інформації. Саме з цієї ж причини не треба ототожнювати «інформаційний патріотизм» з «кіберпатріотизмом», спрямованим передусім на здійснення практичної кібербезпеки як власних пристроїв, так і технічного захисту інформаційного поля від зовнішніх загроз у цілому. Наприклад, у США створено Національну молодіжну програму з кіберпросвіти CyberPatriot, яка охоплює широке коло молоді. Так, якщо дітей початкової школи спрямовують на підвищення обізнаності щодо принципів онлайн-безпеки та кібербезпеки, то вже студентську молодь мотивують на кар'єру в галузі кібербезпеки чи інших дисциплін науки, техніки, техніки та математики (STEM). Для цього застосовуються різні форми організації роботи з молоддю: кібер-табори, змагання,

інтерактивні навчальні курси, в яких вони виконують роль новоприйнятих ІТ-фахівців (більш детально у: What is CyberPatriot?).

«Інформаційний патріотизм» передусім співвідноситься з такими поняттями соціально-психологічного змістового наповнення, як: «кіберсоціалізація» (соціалізація людини в кіберпросторі), «інтерактивне інформаційне середовище» (кіберсередовище, соціальні мережі, віртуальні мережеві спільноти) і головне – «інформаційна війна» (як інформаційно-психологічний тиск з боку країни-агресора засобами медіа- та інформаційних технологій). Саме значущість патріотичної активності у протидії негативним інформаційним, ідеологічним впливам в умовах інформаційної війни у кіберпросторі, обумовила етимологію даного терміну і визначила нове поняття «інформаційний патріотизм».

Розглянемо інформаційний патріотизм як соціально-психологічний феномен.

У *соціальному аспекті* інформаційний патріотизм – це прояв патріотизму в кіберпросторі як великими групами людей (учасниками соціальних мереж, окремих спільнот, тематичних груп), так і блогерами, активістами, окремими патріотами. Інформаційний патріотизм можна визначити як результат кіберсоціалізації: 1) *засвоєння правил* спілкування у кіберпросторі, *набуття* технічних умінь роботи з інформацією, передусім у соціальних мережах; 2) розвиток/зміцнення патріотичного світогляду молоді в умовах інформаційного суспільства, «під впливом і в результаті використання нею сучасних (інформаційних та комп'ютерних) технологій в контексті її життєдіяльності» (Найдьонова, 2020); як результат «третинної» соціалізації, яка здатна забезпечити розвиток позитивної життєвої орієнтації, що була набута у результаті первинної і вторинної соціалізації в реальному соціумі (Чистяков, 2006).

У *психологічному контексті* «інформаційний патріотизм» розглядається нами, як патріотична активність, «дієвість» молоді у соціальних мережах, що є «новою формою патріотизму інформаційної доби: він становить активізацію емоційно-почуттєвої, ментально-когнітивної, мотиваційно-дієвої складових патріотизму особистості, які актуалізуються виключно у площині інформаційного простору і спрямовані на захист, збереження, просування українських цінностей» (Череповська, 2020).

Дане визначення інформаційного патріотизму вказує на те, що він має ті самі структурно-функціональні складові, як і усталений. Проте, на відміну від традиційного патріотизму, вони не тільки актуалізуються в іншому типі простору – кіберпросторі, а й дещо відрізняються за змістом і функціями.

Так, якщо традиційний патріотизм особистості як *система цінностей і смислів* передусім охоплює емоційне ставлення до Батьківщини, любов до її культури, історії, традицій, мови, то в інформаційному форматі до цього додаються ще *медіауподобання* проукраїнського медіаконтенту загалом і художньої *кінопродукції українського виробництва* зокрема.

Далі, патріотизм, як *система світоглядних позицій* особистості, переконань, здатність до логічного, критичного осмислення як сучасності, так й історичного минулого, у кіберпросторі доповнюється таким вираженням власних переконань, як то: *свідома позиція* щодо відстеження подій, які відбуваються в країні, *свідома відмова* від перегляду розважального, художнього контенту, що походить з країни-агресора тощо.

Крім того, усталений патріотизм передбачає *готовність* до конкретних дій, їх *реалізацію* у добрих справах для блага Батьківщини, а також *планування* майбутнього життя, пов'язаного саме з Україною. Натомість, «дієвість» інформаційного патріотизму, яка актуалізується переважно у соціальних мережах тільки «тут і зараз», має свою специфіку. Наприклад, основними діями інформаційного патріота є емоційне реагування на інформацію через «лайк/дезлайк» та осмислене написання «коментів»: це найбільш технічно прості і поширені дії. Також, нескладним є *поширення* чужого посту

патріотичного змісту або *поширення* чужого посту з власним дописом. Зазначені дії становлять, так би мовити, основну «зброю» інформаційного патріота. Найбільш складним є створення нового, оригінального контенту патріотичного змісту з подальшою презентацією його в інтерактивному середовищі інтернет.

Таким чином бачимо, що інформаційний патріотизм не тільки гармонійно доповнює традиційний, інтегрується з ним, збагачує його, розширює сфери актуалізації, а й стає додатковою ознакою загального розвитку сучасного патріотизму особистості в цілому. Крім того, важливо розуміти, що патріотична активність молоді в інтерактивному середовищі часто-густо є саме тією єдиною можливістю реально проявити свій «дієвий» патріотизм. Це підводить до правомірного питання: у чому полягають *психологічні відмінності* інформаційного патріотизму від традиційного? Дійсно, інформаційний патріотизм має специфічні, а точніше *медіапсихологічні особливості*. Зазначимо, що медіапсихологія, як синтетична дисципліна, досліджує психологію виробництва медіа, психологію споживання медіа, психологію модерації між виробництвом і споживанням. Її об'єктами вивчення є медіавиробництво, медіаспоживач і, як зв'язок між ними, медіаосвіта/медіапросвіта. Предметом дослідження медіапсихології є «індивідуальні та надіндивідуальні *психічні явища, котрі зумовлюються взаємодією суб'єктів у середовищі медіа і виявляються в особливостях індивідуальної, групової, між групової та парасоціальної інформаційної поведінки*» (Медіапсихологія..., 2014, с. 21).

Виходячи з даного постулату, провідними *особливостями* інформаційного патріотизму визначено наступне: 1) *активність* як патріотична поведінка суб'єкта в інтерактивному середовищі; 2) *когнітивно-інструментальні дії* спрямовані на активізацію критичного опрацювання інформації й обумовлені технічними операціями (зробити репост, написати коментар, створити власний пост, оригінальний медіаконтент та ін.); 3) *комунікація* в соціальних мережах з іншими (суб'єктами, групами), опосередкована технологіями. Загальною ознакою, що поєднує ці психічні особливості інформаційного патріотизму (емоції, стани, когнітивні, комунікативні реакції, дії) є їхня безпосередня актуалізація та «реалізація» виключно в інтерактивному кіберсередовищі.

Відповідно, дослідження інформаційного патріотизму розгортається у площині саме медіапсихології, на відміну від дослідження кіберпатріотизму, яким опікується кіберпсихологія. Кіберпсихологія – окрема самостійна галузь, яка розвивається на перетині психології та інформатики й акцентує на вивченні взаємодії людини і комп'ютера/машини (Кіберпсихологія, 2018); наука, що досліджує види, способи і принципи застосування людиною комп'ютерних і мережевих технологій (Войскунський, 2010).

Також, у контексті медіапсихології уточнюються *провідні функції* інформаційного патріотизму. Ними є: 1) *збереження й поширення* українського медіаконтенту у соціальних мережах, 2) *захист* інформаційного простору як протидія ворожій пропаганді, 3) *просування українських цінностей* як популяризація традиційних і створення нових українських символів і сенсів, тобто, «українського світу» у форматі текстового, візуального медіаконтенту в інтерактивному інформаційному просторі.

Важливо розуміти, що актуалізація цих функцій становить *суть інформаційного патріотизму*. Своєю чергою, активізуючи зазначені функції можна розвивати інформаційний патріотизм. Здійснити це можна за допомогою: 1) стимулювання патріотичної *активності* молоді у соціальних мережах, спрямованої на збереження і поширення проукраїнського контенту; 2) *активізація* критичного, автономного мислення у виявленні і «знешкодженні» ворожої пропаганди; 3) *медіатворчість* зі створення нового проукраїнського медіаконтенту у форматі цифрованих малюнків, візуальних образів, створених за допомогою спеціальних програм і платформ, відео

тощо; медіаторчість також передбачає створення патріотичних груп у мережах, їх наповнення, модерацію та інше.

Варто зазначити: якщо дослідженням феномену інформаційного патріотизму, розробкою його методичного забезпечення займається медіапсихологія, то безпосередній процес його розвитку вже полягає у практичній площині медіаосвіти.

Крім того, ми припускаємо, що за допомогою систематичного спрямування молоді на патріотичну активність у соціальних мережах, завдяки критичному сприйманню інформації й виявлення пропаганди, через просування українських цінностей і смислів в інтерактивному просторі, можна зміцнити патріотизм молоді.

З метою цілеспрямованого впливу на оптимізацію патріотизму молоді, створено **методику розвитку інформаційного патріотизму**, яка зорієнтована на стимулювання патріотичної діяльності дітей і молоді у кіберсередовищі.

Вона окреслює медіаосвітні практики і складається з трьох інтерактивних модулів, кожен з яких спрямований на активізацію і розвиток функцій інформаційного патріотизму.

Модуль «Збереження українського медіаконтенту»

Мета: стимулювати патріотичну активність: орієнтувати молодь на збереження існуючого проукраїнського медіаконтенту в інформаційному просторі та заохочення до більш активних дій щодо поширення проукраїнського медіаконтенту у соціальних мережах.

Зміст модулю охоплює: надання інформації про гібридну війну й інформаційно-психологічну у тому числі, її мету, завдання, методи і засоби; роз'яснення актуальності патріотичної активності у соціальних мережах; окреслення тематичних аспектів патріотичного медіаконтенту. Передбачає роз'яснення провідних дій: 1) «накопичення» як завантаження і зберігання у комп'ютері/гаджеті патріотичного медіаконтенту з метою його подальшого застосування; «поширення існуючого патріотичного медіаконтенту» як простий «репост» матеріалу, вже кимось раніше створеного, з метою ознайомлення друзів, «френдів», відвідувачів сторінки з актуальною, цікавою, важливою інформацією; треба розуміти, що завдяки таким репостам патріотичний медіаконтент зберігається, умовно подовжує своє «існування» і продовжує «працювати» у публічному інформаційному просторі; 2) «поширення-компіляція» – це також є «репостом» готової інформації, однак з додаванням власної думки у форматі невеличкого, або навпаки, більш розлогого тексту перед матеріалом, готовим до поширення; це своєрідна компіляція запозиченої інформації з власно створеним текстом; така дія патріота вважається більш ефективною, оскільки він не просто поширив, зберіг інформацію патріотичного змісту для аудиторії своєї стрічки, а й вже осмислив її, дав «зворотний зв'язок» (виявив своє ставлення, окреслив власну позицію, оцінив інформацію, спитав думку інших, пропонуючи діалог, поставив дискусійне запитання...). Саме такий формат поширення користується більшою довірою і зацікавленістю з боку друзів.

Модуль «Захист інформаційного простору від ворожої пропаганди»

Мета: стимулювати критичне автономне мислення у виявленні і знешкодженні ворожої пропаганди; вчити визначати пропагандивний медіаконтент і надавати аргументовану відповідь або знешкоджувати його.

Зміст модулю передбачає: попереднє оволодіння молоддю знаннями щодо суті, структурних елементів, принципів пропаганди, її видів; багаторазове вправління на матеріалі статичного зображення (картинка, графіка), рухомого аудіовізуального зображення (відео, реклама); інтенсивне тренування щодо розпізнавання характерних, специфічних особливостей статичної і рухомої пропаганди на зразках за принципами: «знання – сила» і «чим більше вправлянь, тим кращі практичні уміння».

Отримані знання і когнітивні уміння надають можливість: розпізнати пропагандивну інформацію за допомогою аналізу змісту і форми контенту, викрити задіяні технології впливу; віднайти аргументи, які викривають пропагандивну суть медіаконтенту (у нагоді можуть стати такі проєкти, як StopFake, пошук схожих зображень і виявлення первинного джерела за допомогою Гугл тощо); оприлюднити свої висновки, зроблені на підставі аналізу, добраних аргументів, у формі коментарів до зазначеного посту, як переконливих спростувань щодо його пропагандивних посилів. До коментарів можна додати влучне зображення з власного інтернет-архіву, що усе разом матиме дію контр-пропаганди. Саме у такий доступний спосіб здійснюється патріотичний захист українського інформаційного простору від ворожої пропаганди.

Модуль «*Медіаторчість як просування українських цінностей*»

Мета: стимулювати молодь на творення оригінального медіаконтенту патріотичного змісту, а також осучаснення традиційних українських міфів і символів.

Зміст модулю передбачає: медіаторчість як створення автономного, патріотичного медіаконтенту у форматі: світлин, колажів, відео, цифрованих авторських малюнків, витинанок, інсталяцій, які ілюструють тексти, вірші, есе, коментарі патріотичного змісту. Необхідно наголошувати, що майже кожен традиційний символ ґрунтується на якомусь первинному праобразі, міфі, і протягом часу він може оновлюватися за формою/змістом і навіть суттєво змінюватися, відповідно до соціокультурних потреб. Оновлення і творення української символіки передбачає формування символічного образу, що становить три основні етапи:

1) *продукування ідей*, думок, міркувань, які виражають вищі цінності і смисли; 2) *втілення ідей* в чуттєвий образ, а по тому – у певний формат (візуальний, аудіовізуальний, вербалізований, змішаний); 3) поширювання в соціальних мережах новоствореного медіаконтенту. Створений продукт може бути як одноосібним, так і колективним продуктом – головне «випустити» цей образ «у життя» інтерактивного кіберпростору.

Для активізації творчого мислення молоді застосовуються такі методики розвитку творчого мислення, як: «брейнстормінг»; «ґроно асоціацій»; «сміслова діаграма» та ін. На етапах продукування ідей та втілення візуального образу варто застосовувати прийоми активізації творчих мисленневих дій аналогізування, комбінування, реконструювання. Не зайвим буде нагадування про те, що сучасне постмодерне мистецтво ґрунтується на двох основних принципах: «запозичення» існуючого, раніше вже кимось створеного продукту, та його змінення/перетворення; «компіляція» – як поєднання елементів, взятих з різних, раніше створених продуктів.

Творення оригінального патріотичного медіаконтенту передбачає наявність технічної грамотності молоді. Передусім, це володіння навичками користування спеціальними програмами редагування зображень, технологіями, платформами, за допомогою яких можна створювати власний медіаконтент як статичних (картинки, колажі зі світлин), так і динамічних (фотофільми, відео, «гіфки», анімація) форматів.

Медіаторчення також передбачає створення колективних тематичних проєктів щодо певних сучасних або історичних подій, інших патріотичних календарних дат у форматі «флешмобів», «челенджів» із застосуванням інструменту «тегування» тощо.

Висновки

Зазначено, що інформаційна війна трансформувалася у такі нові види як кібервійна та інформаційно-психологічна, а також набула потужних можливостей у вигляді безмежного інформаційного простору та тотального впливу на великі потенційні аудиторії. Протидією руйнівним інформаційним ідеологічним впливам може стати патріотизм нації. Зважаючи на те, що інформаційно-психологічні війни здійснюються переважно в інтерактивному інформаційному просторі, актуальності набуває інформаційний патріотизм.

Запропоновано поняття інформаційного патріотизму – нової форми патріотизму інформаційної доби, який актуалізується виключно в інтерактивному інформаційному просторі й соціальних мережах зокрема. Функціями інформаційного патріотизму визначено: *збереження й поширення українського медіаконтенту; захист інформаційного простору як протидія ворожій пропаганді; просування українських цінностей* як популяризація традиційних і створення нових українських символів і сенсів, тобто, «українського світу» у форматі текстового, візуального медіаконтенту в інтерактивному інформаційному просторі. Актуалізація цих функцій становить суть інформаційного патріотизму.

Визначено провідні медіапсихологічні особливості інформаційного патріотизму: *активність* як патріотична поведінка в інтерактивному середовищі; *когнітивно-інструментальні дії* щодо опрацювання інформації, а також створення нового медіаконтенту; *комунікація* у патріотичному контексті з іншими.

Зазначено, що перевагою інформаційного патріотизму для учнівської молоді є реальна можливість за допомогою інтернету повсякчас «бути» активним патріотом в соціальних мережах, за бажанням щоденно «діяти» в інтересах України, чого не можна так просто здійснити у реальному житті.

Висунуто припущення про те, що: за допомогою цілеспрямованого впливу на патріотичну активність молоді, яка перманентно перебуває в інформаційному середовищі, завдяки розвитку її критичного сприйняття інформації, через стимулювання просування нею проукраїнських ідей і цінностей у соціальних мережах – можна розвивати і зміцнювати патріотизм як підґрунтя національної свідомості.

Окреслено медіаосвітні засоби розвитку інформаційного патріотизму і запропоновано модульну систему, яка охоплює: стимулювання патріотичної *активності* молоді у соціальних мережах; *активізацію* критичного, автономного мислення у виявленні і «знешкодженні» ворожої пропаганди; *медіаторчість* зі створення нового проукраїнського різноформатного медіаконтенту.

Перспективами є подальше теоретичне осмислення інформаційного патріотизму як соціально-психологічного феномену у кіберпросторі, розробка програми розвитку і практичного інструментарію для медіаосвітян: методики розвитку інформаційного патріотизму для старшокласників, рекомендації для учнів базової школи.

Список використаних джерел

- Бондаренко С.В. (2004). *Социальная структура виртуальных сетевых сообществ*. Автореферат дис. ... доктора социологических наук спец: 22.00.04. Ростов-на-Дону, Ростовский государственный университет, кафедра социологии, политологии. 52 с.
- Ващенко Г. (1954). *Виховання любові до Батьківщини (націоналізм і інтернаціоналізм)*. Лондон: Видання КК СУМ у В. Британії.
- Войскунский А. Е. (2010). *Психология и Интернет* : монографія. М. : Акрополь. Акрополь.
- Девтеров, И. В. (2010). Особливості процесу кіберсоціалізації людини // Гуманітарні студії. Киевский национальный университет им. Тараса Шевченко 8, с. 14-21. Взято з <https://www.google.com.ua/search?q=%D0%B4%D0%B5%D0%B2%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B2+%D0%BA%D1%96%D0%B1%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F&sxs>
- Девтеров, И. В. (2016). О формировании новых понятий в проблемном поле социальной философии и философии науки / И. В. Девтеров // Актуальні проблеми розвитку освіти і науки в умовах глобалізації : матеріали Всеукраїнської наукової конференції (4-5 грудня 2015 р., м. Дніпропетровськ). – Дніпропетровськ: Роял Принт, Ч. II, с. 28–30. Взято з <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/30369>
- Девтеров І. В. (2012). Соціалізація людини у кіберпросторі : монографія. К. НТУУ «КПІ», ВПІ ВПК «Політехніка».
- Державна цільова соціальна програма національно-патріотичного виховання до 2025 року (2021). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#>
- Донцов Д. (1936). Патріотизм (с. 48 – 63). Львів.

Жаровська О. П. (2015). Патріотичне виховання студентів в освітньо-виховному середовищі педагогічного університету. Дисертація на здобуття наукового ступеню кандидата педагогічних наук 13.00.07 – теорія і методологія виховання. Вінниця: ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського.

Киберпсихология: эволюция понятия и современное состояние. Узято в: <https://arki.group/ru/publications/cyberpsychology-evolution-of-the-notion-and-current-state/>

Козаченко О.О. (2012). Соціальні медіа як інструмент патріотичного виховання. Матеріали VI міжнародної науково-практичної конференції “Соціальний розвиток України та патріотичне виховання громадян” 18-19 жовтня 2012. Запоріжжя, ФОП В.М. Систеров. (с. 369-371).

Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2019). Взято з <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>

Матяшук В.П. (2014). Сучасне патріотичне виховання в школах України. Тернопіль: Мандрівець.

Медіапсихологія: на перетині інформаційного та освітнього просторів: монографія (2014). О. Т. Баришполець, О. Л. Вознесенська, О. Є. Голубева, Г. В. Мироненко, Л. А. Найдьонова, Н. О. Обухова Н. І. Череповська; за наук. ред. Л. А. Найдьонової, Н. І. Череповської; Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. - К. : Міленіум.

Найдьонова Л.А. (2020). Психологічні проблеми кіберсоціалізації в умовах інформаційної війни / Кіберсоціалізація. Збірник наукових праць; [ред. Л.А. Найдьонова, Н.Л. Дятел; укладач Ю.С. Чаплінська.]. Кропивницький : Імекс-ЛТД, с. 23-27.

Плешаков В.А. (2012). Кіберсоціалізація чловека: *от Homo Sapiens'a до Homo Cyberus'a*: Монографія. М.: МПГУ, «Прометей».

Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді (2015). І. Бех, К. Чорна // Гірська школа Українських Карпат, 12-13, с. 26-37.

Согорін А.А.(2016). Реклама як засіб патріотичного виховання (за результатами масового та експертного опитувань) // Український соціум № 4(59), с. 134-139. Взято з <https://ukr-socium.org.ua/uk/archive/no-4-59-2016/reklama-jak-zasib-patriotichnogo-vihovannja-za-rezultatami-masovogo-ta-ekspertnogo-opituvan/>

Указ Президента України Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки (2015). Взято з <https://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494>

Череповська Н.І. (2020). Інформаційний патріотизм молоді: медіаторчість / Медіаторчість в сучасних реаліях: протистояння медіатравмі. Видання третє / Матеріали Всеукраїнської наукової інтернет-конференції (з міжнародною участю) (м. Київ, 19 червня 2020 р.); [укладач Чаплінська Ю.С.]. Взято в <http://mediaosvita.org.ua/book/iii-vseukrayinska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiya-z-mizhnarodnoyu-uchastyu-mediatorchist-v-suchasnyh-realiyah-protystoyannya-mediatorchist/>

Череповська Н.І. (2020а). Медіаосвітні практики розвитку інформаційного патріотизму молоді. Проблеми політичної психології, 9 (23), 241-254.

Череповська Н.І. (2017). Медіаосвітні ресурси розвитку патріотизму і критичного мислення молоді. Кропивницький : Імекс-ЛТД.

Чистяков А.В. (2006). Соціалізація личности в обществе Интернет-коммуникаций (социокультурный анализ). Автореф. дис... доктора социологических наук; спец: 22.00.06. Ростов-на-Дону : Ростовский государственный педагогический университет. 54 с.

What is CyberPatriot? Взято з <https://www.uscyberpatriot.org/Pages/About/What-is-CyberPatriot.aspx>

References

Bondarenko S.V. (2004). Sotsyalnaia struktura vnutrinnikh setevykh soobshchestv. Avtoreferat dys. ... doktora sotsyolohycheskykh nauk spets: 22.00.04. Rostov-na-Donu, Rostovskiy gosudarstvennyi universitet, kafedra sotsyolohyy, polytolohyy. 52 s.

Vashchenko H. (1954). Vykhovannia liubovi do Batkivshchyny (natsionalizm i internatsionalizm). London: Vydannia KK SUM u V. Brytanii.

Voiskunskiy A. E. (2010). Psykholohyia y Ynternet : monohrafiia. M. : Akropol. Akropol.

Devterov, Y. V. (2010). Osoblyvosti protsesu kibersotsializatsii liudyny // Humanitarni studii. Kyevskiy natsyonalnyi unyversytet ym. Tarasa Shevchenko 8, s. 14-21. Vziato z <https://www.google.com.ua/search?q=%D0%B4%D0%B5%D0%B2%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B2+%D0%BA%D1%96%D0%B1%D0%B5%D1%80%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F&sxs>

Devterov, Y. V. (2016). O formirovaniy novykh poniatyi v problemnom pole sotsyalnoi fylosofyy y fylosofyy nauky / Y. V. Devterov // Aktualni problemy rozvytku osvity i nauky v umovakh hlobalizatsii : materialy Vseukrainskoi naukovoi konferentsii (4-5 hrudnia 2015 r., m. Dnipropetrovsk). – Dnipropetrovsk: Roial Prynt, Ch. II, s. 28–30. Vziato z <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/30369>

Devterov I. V. (2012). Sotsializatsiia liudyny u kiberprostorii : monohrafiia. K. NTUU «KPI», VPI VPK «Politekhnika».

Derzhavna tsilova sotsialna prohrama natsionalno-patriotichnoho vykhovannia do 2025 roku (2021). Vziato z <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2021-%D0%BF#>

Dontsov D. (1936). Patriotyzm (s. 48 – 63). Lviv.

Zharovska O. P. (2015). Patriotychni vykhovannia studentiv v osvitno-vykhovnomu seredovyschi pedahohichnoho universytetu. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupeniu kandydata pededahohichnykh nauk 13.00.07 – teoriia i metodolohiia vykhovannia. Vinnytsia: VDPU im. Mykhaila Kotsiubynskoho.

Kyberpsykholohiia: evoliutsiia poniatiia y sovremennoe sostoianye. Vziato v: <https://arki.group/ru/publications/cyberpsychology-evolution-of-the-notion-and-current-state/>

Kozachenko O.O. (2012). Sotsialni media yak instrument patriotichnoho vykhovannia. Materialy VI mizhnarodnoi nauko-vo-praktychnoi konferentsii “Sotsialnyi rozvytok Ukrainy ta patriotychni vykhovannia hromadian” 18-19 zhovtnia 2012. Zaporizhzhia, FOP V.M. Systerov. (s. 369-371).

Kontseptsiiia natsionalno-patriotichnoho vykhovannia ditei ta molodi (2019). Vziato z <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0641729-15#Text>

Matiashchuk V.P. (2014). Suchasne patriotychni vykhovannia v shkolakh Ukrainy. Ternopil: Mandrivets.

Mediapsykholohiia: na peretyni informatsiinoho ta osvitnoho prostoriv: monohrafiia (2014). O. T. Baryshpolets, O. L. Voznesenska, O. Ye. Holubieva, H. V. Myronenko, L. A. Naidonova, N. O. Obukhova N. I. Cherepovska; za nauk. red. L. A. Naidonovoi, N. I. Cherepovskoi ; Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii. - K. : Milenium.

Naidonova L.A. (2020). Psykholohichni problemy kibersotsializatsii v umovakh informatsiinoi viiny / Kibersotsializatsiia. Zbirnyk naukovykh prats; [red. L.A. Naidonova, N.L. Diatel; ukladach Yu.S. Chaplinska.]. Kropyvnytskyi : Imeks-LTD, s. 23-27.

Pleshakov V.A. (2012). Kybersotsyalizatsiia cheloveka: ot Homo Sapiensa do Homo Cyberusa: Monohrafiia. M.: MPHU, «Prometei».

Prohrama ukrainskoho patriotichnoho vykhovannia ditei ta uchnivskoi molodi (2015). I. Bekh, K. Chorna // Hirska shkola Ukrainskykh Karpat, 12-13, s. 26-37.

Sohorin A.A.(2016). Reklama yak zasib patriotichnoho vykhovannia (za rezultatamy masovoho ta ekspertnoho opytuvan) // Ukrainskyi sotsium № 4(59), s. 134-139. Vziato z <https://ukr-socium.org.ua/uk/archive/no-4-59-2016/reklama-jak-zasib-patriotichnogo-vihovannja-za-rezultatami-masovogo-ta-ekspertnogo-opituvan/>

Ukaz Prezydenta Ukrainy Pro Stratehiiu natsionalno-patriotichnoho vykhovannia ditei ta molodi na 2016-2020 roky (2015). Vziato z <https://www.president.gov.ua/documents/5802015-19494>

Cherepovska N.I. (2020). Informatsiinyi patriotyzm molodi: mediatvorchist / Mediatvorchist v suchasnykh realiiakh: protystoiannia mediatravmi. Vydannia tretie / Materialy Vseukrainskoi naukovoii internet-konferentsii (z mizhnarodnoiu uchastiu) (m. Kyiv, 19 chervnia 2020 r.); [ukladach Chaplinska Yu.S.]. Vziato v <http://mediaosvita.org.ua/book/iii-vseukrayinska-naukovo-praktychna-internet-konferentsiya-z-mizhnarodnoyu-uchastyu-mediatvorchist-v-suchasnyh-realiyah-protystoyannya-mediatravmi/>

Cherepovska N.I. (2020 a). Mediaosvitni praktyky rozvytku informatsiinoho patriotyzmu molodi. Problemy politychnoi psykholohii, 9 (23), 241-254.

Cherepovska N.I. (2017). Mediaosvitni resursy rozvytku patriotyzmu i krytychnoho myslennia molodi. Kropyvnytskyi : Imeks-LTD.

Chystiakov A.V. (2006). Sotsyalizatsiia lychnosti v obshchestve Yinternet-kommunykatyvi (sotsyokulturnyi analiz). Avtoref. dys... doktora sotsyolohycheskykh nauk; spets: 22.00.06. Rostov-na-Donu : Rostovskiyi hosudarstvennyi pedahohycheskyi unyversytet. 54 s.

What is CyberPatriot? Vziato z <https://www.uscyberpatriot.org/Pages/About/What-is-CyberPatriot.aspx>